

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0156

LOG Titel: Caput Vigesium Octavum. Lomba. Aupalulang poeti. - Agt en Twintigste Hoofdstuk. De Lomba-plant

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

Macuerus mas. Affeut.

Precedentis plantæ mari peculiare, uti diximus, caput dedimus, quum nimium ab ea differt, nec edulis est instar prioris.

Caules gerit crassos, altos, tres nempe quatuorve pedes, ultra digitum crassos, solidos, herbaceos, per longitudinem leviter striatos instar columnarum in templis majoribus striatarum, in amplos articulos distinctos, sed qui non admodum notabiles sunt, cuius articulo folium adstat, & in subsequenti articulo ipsi aliud obpositum, ac sic porro alternatim usque ad summum. Tales crassi caules copiosi ex una progerminant radice, quæ est congeries, ex multis confans fibrillis uti in Filice.

Folia palmam longa sunt, tres quatuorve digitos lata, illis Sombong similia, inferius angustata usque ad ortum, unaque folii dimidia pars multo latior est altera, ad oras sunt profunde dentata, in obtusum & flaccidum excurrentia apicem, crassis & obliquis venis donata, quarum maximæ prope nervum medium concurrunt, & oblique antrorsum terminantur, saporis Filicini. Cuius articulo verticillus inponitur, seu coronula ex multis compactis cellulis vel thecis composita, quæ foliola gerunt acuta & pallide virentia, uti in Sajor bajang, sed multo majora, & in tres quatuorve cohortes distincta. In his cellulis conspiciuntur albi flosculi stellati, ex quinque petalis compositi minimis, atque in infima harum cellularum parte latet pusillum, paucum, & arenosum quasi semen, quod durum est, & ex fusco nigrum.

Nomen. Latine *Macuerus mas*; Malaice *Macueru lacki lacki*; Amboinice *Affeut*; Ternatice *Gobeka mafalla*, h. e. Malaice *Roema codoc*, seu *Ranarum domicilium*.

Locus. In frigidis & humidis crescit vallibus juxta flumina, & sub arboribus, ubi aliquando quam maxime luxuriose crescit ad quinque sexve pedum altitudinem, caulem gerens gramineum, binos digitos crassum.

Ufus. In cibo non adhibetur, sed ad capitis lavationem, quum hoc sit æstu agitatum, refrigerat enim quam maxime, & capillos excrecere facit.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

Lomba. Aupalulang poeti.

Lomba numeratur sub genere *Aupalulang*, ac cognominatur alba, seu femina. Pusillus frutex est, quinque sexve pedes altus, uno alterove caule adurgens, qui tam graciles & flaccidi sunt, ut aliis sæpe adcumbant, non vere lignosi, intusque aquosa medulla repleti, in articulos distincti instar arundinum, sed nodi magis protuberant, stipes raros gerit laterales ramos, & internodia trigona sunt, quorum tertium latus sulcatum est.

Ex quovis superiorum articulorum simplex excrecit folium, rotundum, cordiforme quodammodo, non dentatum, superius in parvum definens apicem, ad folii inferiorem sulcatamque partem petiolus penetrat, qui spithamam longus est, & superius sulcatus.

Folium novem pollices longum est, duodecim ac tredecim latum, inferius quindecim nervis prope petiolum concurrentibus, ipsius sapor est oleraceus, & odorem quodammodo habet *Aupalulang* seu *Petasitidis*, quam maxime flaccida sunt hæc folia, ac mox emarcida sunt, quum decerpantur. Ex quavis foliorum ala bini tresve breves excrecunt petioli, quorum quivis sustinet sex septemve longos fructus, virides, ac Siriboa similes, vix pollicem crassos, quatuor pollices longos, alii articulum digiti longi sunt, ac culmum crassi, semper erecti.

Maturi fructus flavi sunt ac molles, granulosi, ac si arena vel Nicotiana semine adpersi essent, saporis fatui, atque hos fructus pueri in ore deglubunt ac comedunt. Radix multiplex est, & deorsum vergens.

Nomen.

SEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Macueer-plant het mannetje.

Het mannetje van 't voorgaande, hebben wy, als gezegt, een byzonder Hoofdstuk toegevoegt, om dat het te veel daar van verschilt, en ook niet eetbaar is, gelyk het voorige.

Het heeft dikke boge steelen, drie en vier voeten hoog, ruim een vinger dik, massief, kruidagtig, en slap, in de lengte gevorent, als de gestreepte Columnen in de groote Kerken, ook in wyde leden verdeelt, dog niet zeer kenmerkelyk: aan ieder lid staat een blad, en aan het volgende lid tegen over wederom een, zoo voorts verwisselt tot boven toe, zulker dikke steelen komen veele uit eene wortel, dewelke is een klomp van veele vazelingen, gelyk aan het *Varen-kruid*.

De bladeren zyn een band lang, drie en vier vingeren breed, die van 't Sombong wat gelyk, agter toefmallende tot aan den oorsprong, en de eene helft van 't blad is veel breeder dan de andere, aan de kanten grof getant, met een smal en slap spitsje, grove en schuinse aderen, waar van de grootste agter by de middelzenuwe t'zamen stooten, en schuins na vooren lopen, *Varenagtig* van smaak. Aan ieder lid staat ook een wervel of kroontje van veele in malkander gedrongene buiskens of cellekens, van licht-groene spitse blaadjes gemaakt, gelyk aan de Sajor bajang, dog veel grooter, dewelke in drie of vier troepen verdeelt zyn. In deze buiskens ziet men kleine witte bloemkens gesternt en van vyf kleine blaadjes gemaakt, in 't onderste van deze buiskens schuilt klein, weinig, en zandig zaad, bart, en zwart-bruin.

Naam. In 't Latyn *Macuerus mas*; in 't Maleits *Macueru lacki lacki*; in 't Amboins *Affeut*; op Ternaten *Goheka mafalla*, dat is in 't Maleits *Roema codoc*, of *vorfche woning*.

Plaats. Het wast in koude en vogtige valleien, langs de rivieren, en naaste bomen, daar 't zomtyds zoo weelderig opschiet tot vyf en ses voeten hoog, met een grasagtigen steel, van twee vingeren dik.

Gebruik. Het wert in de kost niet gebruikt, maar wel tot het hoofdwassen, als 't zelve verbit is, want het verkoelt kragtig, en maakt met eenen, dat het hair wast.

AGT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Lomba-plant.

Lomba wert gerekent onder de geslagten van *Aupalulang*, en bygenaamt het witte of het wyfken. Het is een kleine beester, van vyf en ses voeten hoog, met een of twee steelen opschietende, zoo rank, dat ze dikwils tegens andere moeten aanleunen, niet regt boutagtig, en binnen met een wateragtig merg vervult, in leden verdeelt als *Bamboesen*, dog de leden builen wat meer uit. Den stam heeft weinige zydetakken, en de tusschen-leden zyn driezydig, waar van de derde zyde gevorent is.

Uit ieder van de bovenste leden komt een enkel blad, rond, eenigzints hertformig, ongetant, vooren met een klein spitsje, agter in de keep wert den steel ingelaten, die een span lang, en boven gevorent is.

Het blad is negen duimen lang, twaalf en dertien duimen breed, beneden met vyftien zenuwen, by den steel t'zamen stootende, haar smaak is moeskruidagtig, dog rieken een weinig na *Aupalulang* of *Petasites*, zy zyn zeer slap, en hangen straks verslenst, als men ze afbreekt. Uit ieder schoot der bladeren komen twee of drie korte steelen, waar van ieder draagt zes of zeven lange vruchten, groen, en de *Siriboa* gelyk, schaars een duim dik, vier duimen lang, andere een lid lang, een stroobalm dik, en staan altyd overeind.

De rype vruchten zyn geelagtig, en werden week, met veele kleine korreltjes als zand of *Tabakszaad* bezet, laf van smaak, die de kinderen in de mond afstropen en eten. De wortel is veelvoudig, en neerwaarts gaande.

R 3

Naam,

Nomen. Latine *Lomba*; Malaice & Baleice *Sajor lomb*, forte a flacciditate; Amboinice *Aylaun tabur*; in Hitoea *Aupalulang poti*; quum referunt hanc ad *Petafitidem* supra libro sexto descriptam.

Locus. Sponte crescit in levibus minoribus silvis ad montium pedes, in desertis hortis, & ad fluminum ripas, ubi terra silvestris vera est, sed in Amboina non multum nota vel obvia est hæc planta, copiose reperitur post Hæconalo ad montium adscensum, in præruptis locis vel desertis hortis. In Baleya magis luxuriat & major est, multis extensis gaudens ramis, instar *Trong* seu *Solani esculenti*. Fructus ibi magnitudinem adquirunt vulgaris *Siriboa*.

Ufus ejus in Amboina rarus est, quidam ejus foliis obvolvunt Majang recentem vulneratum, e quo succum elicere student, atque hinc denominant eam *Oebat saguweer*, seu *Emplastrum sagueri*, in Baleya & Java folia instar oleris eduntur tam cruda, quam in aqua tepida parum macerata, hæc folia fricta & epotata, vel cum Aniso contrita eos curant, qui contusionibus vel lapsu interne vulnerati sunt.

Fructus luteos maturos pueri edunt, isti quoque cum Pinanga, vel foli mastificantur contra tussim. Leytimorenses eam adnumerant *Oebat swangi*, ejus enim radicem mastificant cum pauxillo Pinangæ & Zingiberis, & irrorant hoc succo eos, ac præsertim pueros, qui infecti sunt incantamento quovis vel veneno, quod ipsis dicitur *Matta pannas*.

Amboinense nomen inde obtinuit, quum folia ejus adhibeantur ad tumentes testes, si illa involvantur tenero Musæ folio, supra ignem torrantur, & ipsis inponantur. Tota herba aquæ & aceto incocta, addito Zingibere & Amboinensi sale q. s. propinatur contra ventres tumidos & Hydropicos, tota quoque folia abdomini involvuntur, præstans etiam est herba vulneraria contusa, & externe inposita.

Tabula Quinquagesima nona

Ad Figuram primam *Lombam* exhibet cum ejus fructu A separatim.
Figura secunda *Globbam* sinit *uviformem*, Cap. 31. descriptam.

OBSERVATIO.

Lomba hæc *Saururi* sine dubio species est, ac proxime convenit cum illo, qui *Saururus* arborescens foliis amplis rotundis & umbilicatis a Plum. dicitur in descr. pl. Americ. & Tab. 74. delineatur. Hujus autem aliæ species domesticæ supra libro nono descriptæ sunt.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

Globba longa. Globba.

Galangæ major in hisce Orientalibus insulis silvestrem habet speciem, quæ mixtam gerit formam hujus *Galangæ* & *Cardamomi* majoris, sed sine ulla notabili vi aromatica, quam itaque in octavo libro sub *Galangæ* speciebus non reduximus, sed hic ad silvestres plantas retulimus, vulgo *Globba* vocatur, & in quatuor primarias distinguitur species, quarum ultima hisce in terris exotica est, & quinta penitus silvestris, sunt autem subsequentes, primo *Globba longa*; secundo *Globba crispa*; tertio *Globba uviformis*; quarto *Globba Macassarensis* seu *acris*; quinto *Globba silvestris*.

Primo. *Globba longa* seu *vulgaris*, est altus herbaeus frutex, forma & modo crescendi *Galangæ* similis, excepto quod caudex multo altior, & folia majora sint. Radix cum illa *Galangæ* omnino convenit, sed multo longior & crassior, transversaliter in terra prorepens, in articulos distincta, robusta & dura, albicans ac sine fuscis pelliculis, interne lentis fibris distincta, non aromatica, sed parvum *Galangæ* modo spirans odorem.

Sape

Naam. In 't Latyn *Lomba*; in 't Maleits en Baleits *Sajor lomb*, misschien van zyne slappigheid; in 't Amboins Ay laun tahir; op Hitoe Aupalulang poti, om dat ze 't rekenen onder de Petafites, boven in 't sesde boek beschreeven.

Plaats. Het waft van zelfs in de ligte kreupelbossen aan 't hangen der bergen, verlate tuinen, en aan de kanten van de rivieren, daar het regte boschaarde heeft, dog het is in Amboina niet veel bekend. Men vindt het veel agter Hæconalo, aan 't opgaan der Bergen of afgevalle Landen, en verlate tuinen. Op Baly waft het weelderiger en grooter, met veele uitgespreide takken, gelyk de planten van *Trong*, of *Solanum esculentum*. De vrugten werden aldaar zoo groot als een gemeene *Siriboa*.

Gebruik. Hier in Amboina heeft het weinig gebruik, zommige verbinden met zyne bladeren den vers gesneden Majang, dien ze teifferen willen, en bieten het daarom *Oebat saguweer*, of *Saguweers-pleister*, op Baly en Java werden de bladeren gelyk ander *Sajor* gegeten, zoo raauw als een weinig in warm water gedompelt, dezelve bladeren gezoden, en ingedronken, of met Anys gewreven, genezen die geene, die door stooten of vallen gekneust, en van binnen verzeerd zyn.

De vrugten, als ze geel en ryp zyn, eten het jonge volkje zoo raauw uit de hand, dezelve vrugten te degen ryp zynde, werden of met Pinang of alleen gegeten tegens den boest. De Leytimorezen tellen 't onder *Oebat swangi*, want zy kaauwen zyn wortel met een weinig Pinang en Gember, besproeven daar mede die geene, inzonderheid de kinderen, die beledigt zyn door eenig tovergezig, of gelyk zy zeggen *Matta pannas*.

Den Amboinense naam heeft het daar van, dewyl de bladeren gebruikt werden tot geswolle klooten, als men dezelve in een jong *Pissang* blad windt, over 't vuur braadt, en dan daar over bindt. Het geheele kruid in water en azyn gezoden, daar by gedaan, Gember, Amboins zout q. s. werd gedronken tegens geswolle en waterzugtige buiken, de geheele bladeren bindt men ook op den buik, het is ook een goed wondkruid gestooten, en van buiten opgelegd.

De negen en Vyftigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de *Lomba*-plant, met deszelfs vrugt A afzonderlyk.
De tweede Figuur wyft aan de *Druifvormige Globba*-plant, in het 31. Hoofdstuk beschreeven.

AANMERKING.

Deze *Lomba* is zonder twyfel een soort van de *Saururus*, en komt het naast overeen met die geene, welke de boomagtige *Saururus* met breede, ronde, en navelagtige bladeren van Plumier genaamt wert in de beschryving der *Americaansche gewassen*, en op de 74 Plaat verbeeld wert. Hier van zyn boven in het begin van het negende boek meer tamme soorten beschreeven.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De lange Globba.

DE Galangæ major heeft in deze Oosterse Eilanden een wilt geslagte, een gemengt fatsoen dragende, van dezelve Galangæ en groot Cardamom, dog zonder naamwaardige speceryagtigheid, die wy daarom in 't agtste Boek onder de Galangæ soorten niet gezet, maar hier onder de wilde kruiden gespaart hebben, men noemt ze in 't gemeen *Globba*, en werden gedeelt in vier principale soorten, waar van de laatste hier te Lande vreemd is, en de vyfde hebben wy voor gants wild gesteld, zyn deels volgt, ten eersten *Globba longa*, ten tweeden *Globba crispa*, ten derden *Globba uviformis*, ten vierden *Globba Macassarensis* of *acris*; en ten vyfden de wilde.

I. *Globba longa* of de gemeene *Globba*, is een hooge kruidagtige Heester, in gedaante en maniere van wassen, de Galangæ zeer gelyk, bebalven dat den stam veel booger, en de bladeren veel grooter zyn. De wortel is ten eene maale de Galangæ gelyk, dog veel langer en grover, dwers in de aarde kruipende, in leden verdeelt, robust en bart, witagtig, zonder bruine vellen, van binnen met taaje draaden, niet speceryagtig, maar slegts een weinig na Galangæ ruikende.

Zy